

Kielenohjailua Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa vuosina 1856–1881

Tarkastuksemme on siis osottanut, että ainakin lauseopin alalla vallitsee puheena-olevassa kirjallisuuden lajissa [aikakauskirjoissa ja sanomalehdissä] jotenkin suuri kirjavuus. Tämän johdosta ehkä monikin huudahtaa:

Eikö suomen kirjakieli ole vielä sen pitemmälle päässyt! Eikö esim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura voi kirjailijoille määrätä: näin on suomen kieltä kirjoitettava, eikä millään muulla tavalla? (Genetz 1900, 393.)

Tutkimuksen tausta ja aineiston esittely

Asiantuntijoiden yhteiseen harkintaan perustuvan, kollektiivisen kielenhuollon alkuvaihe Suomessa on toisinaan sijoitettu vasta vuoteen 1928, jolloin toimintansa aloitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunta (esim. Pulkkinen 1972, 60; Kalliokoski–Pokela 2004, 54). Eräät tutkijat ovat kuitenkin nähneet jo 1800-luvun toiminnassa yhteistyöhön perustuvan kielenohjailun piirteitä. Silloin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotikielen Seura toimivat foorumeina keskusteluille, joissa suurella joukolla käsiteltiin kielenkäyttökysymyksiä ja joissa pyrkimyksenä oli yhteiseen ratkaisuun pääseminen. (Sajavaara 1980, 70; Rintala 1992, 58; Piehl 1996, 491; Kolehmainen 2010, 26.) Mistä kielenkäyttökysymyksistä Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa keskusteltiin? Millaisiin ratkaisuihin päädyttiin? Ketkä keskusteluihin osallistuivat? Annettiinko yhteisiä kannanottoja? Olisiko Seura voinut arvovallallaan määrätä kirjoittajat kirjoittamaan tietyllä tavalla, kuten alun Genetz-sitaatissa kysytään? Näitä kysymyksiä tarkastelen artikkelissani. Hypoteesini on, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintaa 1800-luvun jälkipuoliskolla voidaan pitää kollektiivisena kielenohjailuna¹.

1. Termi *kielenhuolto* on vakiintunut 1950-luvulla, ja yleensä sillä viitataan virallisesti organisoituun kielenohjailuun. Varhaisempaa kielenkehittämisen- ja uudistamistyötä on nimetty *oikeakielisyysdeksi*. Vältän artikkelissani kummankin termin käyttämistä ja puhun *kielenohjailusta*. *Oikeakielisyys*-termi ohjaa ajattelua liiaksi ”oikeaan” ja ”väärään” kielenkäyttöön, mikä mielestäni antaa liian yksitotisen kuvan 1800-luvun kielenkehittämisestä. Tuossa toiminnassa oli samanlaisia piirteitä kuin nykyisessä kielenhuollossa, mutta on järkevää rajata *kielenhuolto*-termin käyttö koskemaan ohjailua, joka kohdistuu vakiintuneeseen, erillisiin kielenkäyttötilanteisiin sopivaan kielimuotoon eli nykysuomeen. Oikeakielisuuden ja kielenhuollon eron voi nähdä myös niin, että oikeakielisyystyötä on tehty kielen itsensä takia mutta kielenhuoltoa harjoitetaan kielenkäyttäjien vuoksi (ks. Rintala 2000, 22–23).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli perustettu vuonna 1831. Seuran kaksi ensimmäistä vuosikymmentä kuuluivat ennen kaikkea kansanperinteen keruuseen ja julkaisemiseen mutta myös muunlaiseen suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin edistämiseen, sillä 1840-luvulta lähtien Seura alkoi julkaista oppikirjoja ja osallistui sillä tavoin käytännölliseen kielen ja oppisanastojen kehittämiseen. Seurassa pidettiin tarkkaa huolta sen omien julkaisujen kieli- ja kirjoitusasun säännönmukaisuudesta. Lisäksi Seura sai varsinkin 1840-luvulla myös ulkopuolisia kielentarkastustöitä esim. maanmittauslaitokselta, joka tarvitsi apua pitäjänkarttojen nimistön kieliasun ja ortografian tarkastamisessa. (Niinivaara 1931, 16–17, 19; Sulkunen 2004, 302.)

Seurassa myöhemminä vuosina käsiteltyjen kielenkäyttökysymysten jäljille pääsee kokouspöytäkirjojen avulla. Aineistonani on pöytäkirjoja eli keskustelumuksia Seuran yleiskokouksista, Kielitieteellisen Osakunnan kokouksista sekä Seuran juhlapöytäkirjoista, joka järjestettiin Seuran 50-vuotisen toiminnan kunniaksi vuonna 1881. Esittelen seuraavassa aineistoa tarkemmin.

Keskustelumuksia alettiin julkaista Seuran Suomi-aikakauskirjassa vuonna 1856, kun Herman Kellgren oli ehdottanut, että kirjaan perustettaisiin uusi osasto, jossa julkaistaisiin Seuran pöytäkirjat, kuukausitilit, tarkastusvaliokunnan lausunnot ja tärkeimmät kokouksissa esitetyt ehdotukset ja kirjelmät (Sulkunen 2004, 121). Fredrik Polén ehdotti pöytäkirjojen julkaisemista suomenmenettuinä, mutta ensimmäiset kaksi vuotta ne ilmestyivät ruotsinkielisinä. Vuodesta 1858 keskustelemukset on julkaistu suomeksi. (Krohn 1931, 30, 33.) Pöytäkirjoihin on tietysti kirjattu kokousasioita, jotka eivät liity kielenohjailuun, mutta kielenkäyttöä koskevia merkintöjäkin on paljon. Tällaisia asioita on käsitelty arvosteluissa, lausunnoissa, keskusteluissa, esitelmissä ja juhlapuheissa. Arvostelut tai lausunnot kohdistuivat Seuralle lähetettyjen oppi- ja sanakirjojen sekä kaunokirjallisten suomennosten ja alkuperäistekstien käsikirjoituksiin. Valmiita kirjoja ei arvosteltu seuran piirissä, sanomalehdissä kylläkin. Käsikirjoituksista antoi lausuntoja ns. tutkijakunta². Aineistossani on keskustelumuksia vuosilta 1856–1881.

Vuonna 1868 Seuraan perustettiin Julius Krohnin aloitteesta Kielitieteellinen Osakunta aiemmin perustetun Historiallisen Osakunnan mallin mukaan. Osakunnan tarkoituksena oli toimia kielitiedettä harrastavien, valittujen Seuran jäsenten yhteisenä keskustelu- ja työskentelypiirinä. Osakunnan tavoitteiksi kirjattiin ”Suomen kielen (sen laajimmassa merkityksessä, sisältäen myös Liivin, Wiron, Watjan ja Wepsän murteet) sääntöin selville saattaminen, sen eri murteitten tutkiminen – –, ynnä myös ylimalkaan suomalaisen vertailevan kielitutkimuksen viljeleminen – –” (4.3.1868, Suomi II:8, 461). Tavoitteet olivat siis kielitieteelliset, mutta Osakunta osallistui myös käytännön kielenviljelyyn, sillä

2. Joissakin pöytäkirjoissa nimi on muodossa *tutkio-*, *tutkinta-* tai *tutkimakunta*, ja ruotsiksi nimitys on *granskningskommittén*. Yleisen tutkijakunnan jäseniä ovat olleet Mathias Akiander, Carl Gustaf Borg, Fredrik Polén, August Ahlqvist, D. E. D. Europaeus, Antero Warelius, Paavo Tikkanen, Julius Krohn, F. W. Rothsten, Yrjö Koskinen, B. F. Godenhjelm, Jaakko Forsman ja F. J. Petersen (Krohn 1931, 26–28, 48). Yleisen tutkijakunnan lisäksi Seurassa oli historiallisen osakunnan toimikunta, runous- ja kaunokirjallinen toimikunta sekä kielitieteellisen osakunnan toimikunta.

yleiseltä tutkijakunnalta oli siirtynyt Osakunnan jäsenistä kootun toimikunnan³ tehtäväksi lausuntojen antaminen käsikirjoituksista. Myös Osakunnan kokouspöytäkirjat on julkaistu Suomi-kirjassa. Pöytäkirjoja on vuosilta 1868–1872. Sen jälkeen Osakunnan toiminta hiipui olemattomiin. (Niinivaara 1931, 14–15, 42; ks. myös Sulkunen 2004, 152–154.)

Kesällä 1881 Seura järjesti ”viidennenkymmenennen vaikutusvuotensa” kunniaksi kolmipäiväisen juhlapöytäkirjan, jossa pidettiin esitelmiä ja keskusteltiin muun muassa suomalais-ugrilaisesta kielitieteestä, kansanrunoudesta, suomen kieliopista, runousopista, historiasta ja kansatieteestä. (Suomi II:14, 494–498.) Kielioppikysymykset koskivat lähinnä oikeinkirjoitusta ja lauseoppia. Kielenkäyttökysymyksistä alustivat Frans Ferdinand Ahlman, Aksel August Borenus, J. A. Hahnsson, B. F. Godenhjelm ja K. V. Forsman (Niinivaara 1931, 24).

Seuran kielentutkimukseen ja -viljelyyn liittyvää toimintaa tutkinut Martti Niinivaara (1931, 25) on arvioinut, että 50-vuotisjuhlan jälkeen mielenkiinto kielenkäyttökysymyksiin laimeni Seurassa ja että kiinnostus suuntautui enemmän kielitieteellisiin kysymyksiin. 1880-luvun alku on hyvä päätekohta aineistolleni, sillä niihin aikoihin katsotaan kirjakielen kehittyneen vaiheeseen, jota voidaan kutsua nykysuomeksi. Aineistonani olevat keskustelemukset voidaan ajoittaa vielä varhaisnykysuomen kauteen. Kaisa Häkkinen on sijoittanut kehityskausien rajakohdan 1880-luvulle, koska tuolloin suomen kielen virallinen asema koheni olennaisesti sekä lainsäädännön että käytännön tasolla, kun esimerkiksi oppikouluissa alettiin toden teolla kouluttaa suomenkielistä sivistyneistöä yhteiskunnan tarpeisiin. Lisäksi 1880-luku oli monien uusien aatteiden vuosikymmen, mikä vaikutti monipuolistavasti kirjakielen kehitykseen. (Vrt. Ikola 1965, 36–39 ja Häkkinen 1994, 13, 15.)

Kirjakielen tila 1800-luvun puolimaissa

Monet oikeinkirjoitusnormit olivat vakiintuneet jo 1800-luvun alkuvuosikymmeninä, mutta kirjakielen yksityiskohdissa oli kuitenkin edelleen hiomista. Esitelen tässä luvussa oikeinkirjoitukseen ja kielioppiin liittyviä variaatiotapauksia Suomettaren ensimmäisen vuosikerran (1847) pohjalta⁴. Kirjakieli kehittyi tempoilevasti koko vuosisadan ajan, eikä 1840-luvun tilanne anna täysin oikeaa kuvaa kolmekymmentä vuotta myöhemmästä vaiheesta. Monet Suomettaren esimerkkien avulla esiteltävät kielen piirteet olivat kuitenkin normittamatta vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla, ja osasta niistä on keskusteltu Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassakin.

3. Toimikunnan ja Osakunnan aktiiveja olivat A. W. Ingman, Julius Krohn, F. W. Rothsten, Mathias Akiander, Yrjö Koskinen, F. F. Ahlman, B. F. Godenhjelm, T. G. Aminoff ja Oskar Blomstedt.

4. Katsaus pohjautuu Kaisa Häkkisen artikkeliin (2003, 33–40), jossa Häkkinen esittelee Suomettarlehden syntyä yhteiskunta- ja kielihistoriallista taustaa ja Suomettaren ensimmäisen vuosikerran kielellisiä piirteitä.

Vakiintunutta normia ei ollut esimerkiksi siitä, merkitäänkö rajageminaatio jotenkin kirjoituksessa. Näin ollen teksteissä vaihtelivat muun muassa kirjoitusasut *huone, huoneh, huonet, huone*. Rajageminaatioon liittyvä vaihteleva kirjoitustapa näkyi usein myös liitepartikkelien yhteydessä ääntämisen mukaisena assimiloituneena konsonanttina, esim. *ollappas, eikö voikkaan*. Kielen kehittäjät eivät olleet päässeet myöskään lopullisesti sopuun *d*-kirjaimen käytöstä, ja *t*:n astevaihtelu voitiin merkitä tai jättää merkitsemättä monin tavoin kansankielen mukaan: *käden, kären, kälen* tai *käen*. Murteisiin perustuvaa variaatiota oli myös *k*:n heikon asteen merkitsemisessä, esim. *väki* : *väen* tai *vä'en*, sekä *lk-* ja *rk-*yhtymien heikkoasteisen variantin merkitsemisessä: *pelätä ~ peljätä, härän ~ härjän*. Kirjoittajille aiheutti ongelmia puolivokaalien *j* ja *v* merkitseminen sanan sisässä, tavun rajalla *i-* ja *u-*vokaalien yhteydessä. Joku kirjoitti *lauvantai* ja *taiteilija*, toinen puolestaan *lauantai* ja *taiteilia*. Tämä kirjoittamishankaluus näkyy erityisesti sellaisten tekijännimien kirjoitusasussa, joissa johtimen edellä on vokaali *i*: *lukia, tekiä*. (Häkkinen 2003, 33–34.)

Puhekielen ja vanhan kirjakielen tradition törmäys näkyi *ea-*, *eä-*nominien kirjoitusasussa, joka vanhassa kirjakielessä oli noudattanut pääosin länsimurteista *komia, keviä* -asua, mutta itämurteiden käytön yleistyessä kirjakielessä oli alkanut näkyä enenevässä määrin *komea, keveä* -kirjoitusasua. Vanhan kirjakielen käytännön mukaisesti saatettiin merkitä näkyviin vokaalien välinen *h*: *kumoho, läntehen*. Sananloppuinen *-n* heittyi usein pois, esim. *jotai, takasi*. Vanhassa kirjakielessä oli käytetty *ä*:llistä kieltoverbin imperatiivimuotoa (*älä, älköön*), mutta itämurteiden ja myös johdonmukaisuuspyrkimysten perusteella jotkut kirjoittajat halusivat käyttää *e*:llisiä muotoja *elä, elköön* (vrt. *e*-vartaloiset indikatiivimuodot *e-n, e-t* jne.). (Häkkinen 2003, 35, 39.)

Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kirjoittaminen oli vaihtelevaa, eikä sen kirjoittamisesta tai kirjoittamatta jättämisestä ollut luotu normia. Siksi teksteissä oli toisaalta asuja *ilmottaa, kirjottaa*, toisaalta asuja *ilmoittaa, kirjoittaa*. Vanhan tradition mukaisesti karitiivijohdin oli usein *i*:llinen, esim. *mitätöin, taitamatoin*. Toisaalta *i*:ttömiä asujakin (*mitätön, taitamaton*) esiintyi. Ei ollut myöskään olemassa sääntöä, että *nen*-loppuiset johdokset ovat substantiiveja ja *inen*-loppuiset johdokset adjektiiveja, mikä näkyy seuraavista esimerkeistä: *kyyhkyinen, hirmunen*. Myös yhdyssanojen kirjoitustapa oli vielä 1800-luvun puolivälissä vakiintumaton. Yhdyssanojen osat saatettiin kirjoittaa toisistaan erilleen (*potaatti kuoppa*), yhdistää toisiinsa yhdysmerkillä (*ai'an-merkki, posti-mestari*) tai kirjoittaa suoraan yhteen (*talonpoika, runolaulu*). (Häkkinen 2003, 35.)

Taivutusoppi oli vuosisadan puolimaissa vakiintunut suurimmaksi osaksi nykyisen kaltaiseksi. Muutamissa muotoryhmissä oli kuitenkin vielä variaatiota. Esimerkiksi monikon genetiivejä muodostettiin toisaalta vanhan mallin mukaan yksikkövartaloista (*aikain, kansain*), toisaalta modernimmin monikkovartalosta (*aikojen, kansojen*). Kirjakielen kehittyessä kolmannen persoonan omistusliitteissä tyyppi *-Vn* valtasi alaa (*kokonaan, yksinään*), mutta vanha *-nsa, -nsä* piti vielä pintansa: *kokonansa, yksinänsä*. Verbivartaloista varsinkin yksitavuisten verbien yksikön kolmannen persoonan päätteensä oli usein *-pi* (*saapi, woipi*). (Häkkinen 2003, 36.)

Pyrkimys äärimmäiseen säännönmukaisuuteen ja johdonmukaisuuteen synnytti toisinaan muotoja, joita ei kansankielessä ollut olemassakaan. Esimerkiksi komitatiivista saatettiin käyttää yksiköllistä muotoa (*Talonpoika Aatami Sasslin emäntänensä*), tai komitatiivisijaisesta substantiivista saatettiin jättää possessiivisuffiksi pois, esim. *soma maapaikka ihanoine wiinatarhane*. Vanhassa kirjakielessä ensimmäisen infinitiivin passiivimuodot olivat olleet yleisiä, koska niiden avulla voitiin muodostaa indoeurooppalaisten kielten mallin mukaisia passiivilauseita. Näitä esiintyi teksteissä vielä 1800-luvun puolivälissäkin, esim. [asia] *ansaitseekin todella likemmin tutkittaa'* (= tulla tutkituksi). Myös ablatiivagentin sisältäviä passiivirakenteita käytettiin edelleen: *sama tie on käytävä kaikilta*. (Häkkinen 2003, 36, 37.)

Vanhojen tekstien lauseopissa oli paljon vieraiden kielten vaikutusta, koska kirjallisuus oli ollut suurimmaksi osaksi käännöstä, ja käännökset oli tehty sanasta sanaan vieraskielisten tekstien mukaan. Lauseopin kansankielistäminen oli vaivalloista, koska kirjakieli erosi arkisesta puhekielestä sekä muodoltaan että sisällöltään eikä suomenkielistä yleispuhekieltäkään vielä ollut olemassa, joten siitäkään ei ollut malliksi. Vanhasta kirjakielestä periytyi esim. kieltosanan käyttäminen kieltopartikkelina erilaisissa rakenteissa, esim. *kertoi siihen suurta mahtia ei tarwittawan*. Ruotsin kielen vaikutus näkyy *eikö*-sanankäytössä huudahduslauseessa *kuinka vähä eikös olisi' se maa, joka saa Suomea äitinkieleksensä kutsua'*. Usein myös postpositioiden käytön taustalla oli jokin ruotsin prepositiorakenne, esim. *Ruotsinkielen hawaitsimme vielä tässäkin paikkaa wallan päällä*. Kirjakieli oli lisäksi sanastoltaan vajavainen vuosisadan puolivälissä, koska kaikista aihepiireistä ei vielä ollut kirjoitettu eikä puhuttukaan suomeksi, eikä näin ollen ollut olemassa tarpeellisia sanoja ja termejä. (Häkkinen 2003, 37–39.)

Esittelen seuraavissa luvuissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksissa käsiteltyjä lauseoppia ja kirjoitusasua koskevia kysymyksiä. Kirjoitusasua koskevat asiat liittyvät usein johonkin fonologiseen tai morfologiseen ilmiöön. Artikkelin suppeuden vuoksi joudun rajamaan tutkimuksen ulkopuolelle Seurassa tehdyn sanasto- ja termityön. Seura julkaisi useita sanakirjoja, joten sen panos sanaston kehittämisessä on ollut suuri. Seurassa tehtiin tärkeää työtä myös laki- ja virkakielen kehittämisessä, mutta en käsittele aihetta tässä artikkelissa.

Ortografisia, fonologisia ja morfologisia valintoja

Tutkijakunnan lausunnoissa kiinnitettiin huomiota niin kielivirheisiin kuin tekstien sisältöön. Kaunokirjallisten teosten yhteydessä käsiteltiin myös runomittoja ja joskus tyyliä. Lausunnot on useimmiten antanut tutkijakunnan puolesta yksi tutkijakunnan jäsen. Joskus lausunnon on voinut allekirjoittaa useampikin henkilö. Virheistä saatettiin huomauttaa ylimalkaisesti, mutta myös yksityiskohdaiset virheluettelot olivat tavallisia. Monesti lausunnonantajat ovat avuliaasti tarjonneet korjausehdotuksiaan, etenkin sanastoseikoissa. On esimerkiksi ehdotettu ja ohjeistettu, että ilmauksen *lyhyt viiva* tilalla käytetään sanaa *vähennys-*

viiva (3.2.1858, Suomi 1857, 287) ja ettei pidä kirjoittaa *nimitetään näköpiiri* vaan *nimitetään näköpiiriksi* (17.10.1866, Suomi II:7, 357). Tällainen konkreettinen korjailu on rakentavaa, kun siinä huonona tai virheellisenä pidetyn muodon tai sanan tilalle ehdotetaan toisenlaista ilmaisua. Lausunnoissa on myös keuhuttu kirjailijoita silloin, kun siihen on ollut aihetta. Jotkut harvat saivat painoluvan, useammat kehuja tyyliin: ”käytetty kieli on puhdasta, rikasta ja kaunista” (4.4.1866, Suomi II:7, 334).

Vuonna 1858 annetussa lausunnossa P. A. Aschanin teoksesta *Maanmittauden Alkeet* (1857)⁵ puututtiin siihen, että kirjassa oli käytetty sekaisin yksinäis-*t*:llistä ja geminaatallista abessiivin päätettä. Tutkijakunnan mukaan se on kirjoitettava kahdella *t*:llä eikä abessiivimuodon ohella saa käyttää *ilman*-sanaa. Samassa lausunnossa puututtiin myös *llen*-muotoiseen allatiivin päätteeseen, jossa tutkijakunnan käsityksen mukaan ”*n* on liika lisäys”. Tutkijakunta totesi myös vääräksi *sin*-päätteellä muodostetut konditionaalit (esim. *tulsin*), joiden asemesta on oltava pääte *-isin* (*tulisin*). (3.2.1858, Suomi 1857, 288.) Lausunnon voi nähdä myötäilevän sitä kehityskulkua, joka kirjakielessä oli käynnissä ja osittain jo saavutettu. Abessiivin päätteeksi oltiin vakiinnuttamassa geminaatallista *tta*, *ttä* -päätettä (ks. Marko Pantermöllerin artikkeli tässä teoksessa) ja *lle*-suffiksin voidaan katsoa vakiintuneen kirjakielessä allatiivin päätteeksi jo 1840-luvulla, vaikka jotkut itämurteiden kannattajat suosivatkin *llen*-päätettä (Häkkinen 1994, 207). Aschanin teoksen yhteydessä tutkijakunta on kiinnittänyt huomiota myös tekijännimien epäsäännölliseen kirjoittamiseen: *lukioitamme, maaviljelijöiden* (3.2.1858, Suomi 1857, 288). Tutkijakunta ei kuitenkaan muotoillut sääntöä tekijännimien oikeinkirjoituksesta. Niiden kirjoittaminen oli pitkään horjuvaa (Lehikoinen–Kiuru 1993, 92; Häkkinen 1994, 502), ja Seurassa aiheeseen oli syytä palata uudestaan vielä Ahlmanin ruotsalais-suomalaisen sanakirjan toisen painoksen yhteydessä 1870-luvulla.

1860-luvulla erään käsikirjoituksen yhteydessä kiinnitettiin huomiota muotoihin *sotahan* ja *kirjottaa*, jotka tutkijakunnan mukaan olivat ”poikkeuksia tavallisuudesta” ja jotka voisi ”oikaista siihen tapaan, jota nykyaikana yleisemmästi suoraikielisissä kirjoituksissa käytetään” (5.10.1864, Suomi II:4, 307–308). Illatiivin *h*:llinen muoto olikin kirjakielessä väistyvä piirre, vaikka hämäläis- ja pohjalaisalueilta kotoisin olevat kirjoittajat käyttivät monissa muotoryhmissä kotimurteidensa mukaisia *h*:llisiä asuja vielä 1800-luvullakin (Pulkkinen 1972, 70; Lehikoinen–Kiuru 1993, 108–110). Sen sijaan tuntuu erikoiselta, että *otta*-, *oitta*-verbeihin puututtiin sanomalla niiden olevan tavallisuudesta poikkeavia ja viittaamalla siihen, että *i*:lliset *oitta*-muodot olisivat 1860-luvun kirjakielessä yleisempiä kuin *i*:ttömät muodot. Ainakin nykyajasta katsottuna *otta*-, *oitta*-verbien käyttö 1800-luvulla vaikuttaa epäjohdonmukaiselta, ja mitä ilmeisimmin samanlainen vaikutelma on ollut myös aikalaisilla, jotka ovat yrittäneet normittaa näitä verbejä. Normin luominen ja vakiinnuttaminen oli vaikeaa, ja *otta*-, *oitta*-verbejä koskeva sääntö on saanut nykyisen muotonsa vasta 1900-luvulla.

5. Tämä lausunto oli sillä tavoin poikkeuksellinen, että arvio kohdistui valmiiseen, julkaistuun teokseen. Yleensä lausunnot annettiin Seuralle tarjotuista käsikirjoituksista (ks. pöytäkirjahuomautus 3.2.1858, Suomi 1857, 286).

(Pulkkinen 1972, 54, 58; Rintala 1992, 59–60; Lehikoinen–Kiuru 1993, 92; Häkkinen 1994, 502–503.) Tähänkin seikkaan palattiin Seurassa Ahlmanin sanakirjan toisen painoksen yhteydessä.

Sanojen loppuheittoiset muodot jakoivat Seurassa mielipiteitä. Paavo Tikkanen toteaa eräässä lausunnossaan, ettei ”tekijä ole kaikin paikoin pitänyt tarkkaa vaaria säännöllisyydestä kirjoitustavassansa, vaan usein käyttää rumentavia lyhennyksiä, esm. *kanss’ – –* ja *kaks’ – –*” (4.4.1866, Suomi II:7, 332). Myös Kielitieteellisessä Osakunnassa puhuttiin loppuheittoisista muodoista, kun Osakunnan esimies kysyi, voiko puhekielen mukaisesti kirjoittaa ilman *i:tä* sellaiset konditionaalit ja imperfektit kuin *olisi, tulisi, vastasi, hyppäsi (olis, tulis, vastas, hyppäs)*. Tästä asiasta ”läsnäolioilla oli eri mieli”. (24.11.1869, Suomi II:8, 521.) Vanhassa kirjakielessä loppuheittoiset muodot olivat hyvin tavallisia, ja loppuvokaaliset muodot vakiintuivat kirjakielessä vähitellen. Viimeiset 1800-luvun proosakirjallisuudessa loppuvokaalin vakiinnuttaneet muotoryhmät olivat juuri myönteisen konditionaalin preesensin yksikön 3. persoonassa (*lukis* → *lukisi*), supistumaverbien indikatiivin imperfektin yksikön 3. persoonassa (*vastas* → *vastasi*) ja 2. persoonan omistusliite (*talos* → *talosi*). (Lehikoinen–Kiuru 1993, 111–113.)

On mahdotonta arvioida, oliko pöytäkirjoihin kirjatulla tutkijakuntien antamalla lausunnoilla ja kannanotoilla vaikutusta kirjoittajiin ja kirjakielen vakiintumiseen. Ei tiedetä, kuinka tarkasti kirjoittajat seurasivat Seurassa käytyjä keskusteluja, vaikka oletettavaa on, että ainakin osa kirjoittajista oli hyvin perillä siitä kielikeskustelusta, jota Seuran lisäksi käytiin vilkkaasti niin julkisesti sanomalehdissä kuin yksityisesti kirjeissä. Seuran piirissä annettuja kannanottoja ei koskaan koottu ohjekirjaksi. Seurassa oli kuitenkin 1860-luvun alussa esillä ajatus jonkinlaisen kielioppaan toimittamisesta. Idea tuli D. E. D. Europaeukselta, joka teki Seuralle seuraavanlaisen ehdotuksen:

Koska Suomen kieli nyt, niinkuin kuultu on, väkisinkin näyttää kansallisen kunniansa portaille pyrkivän, niin nyt sitä kyllä olisi tarvis saada ainakin jonkunlainen kunnollisempi Suomalaisten kirjoitusmiesten ohjekirja, varsinkin kirjoituspuvun ja sanoittelemisen oppimista varten, aikaan. Tämöisen kirjan tekemiseen minä nyt tahtoisin tarjoutua, jos Seura suostuisi tätä minun tuumaani tukemaan ja sitä kirjaa sitten painattamaan. D. E. D. Europæus. (5.3.1862, Suomi II:2, 225–226.)

Seura ei suoraan tyrmännyt ideaa, mutta olisi halunnut nähdäkseen käsikirjoituksen, joka Europaeukselta jäi kuitenkin tekemättä. Jälkikäteenkin ajateltuna Europaeuksen tuuma tuntuu huikean rohkealta, sillä vaikka kirjakielessä oli tapahtunut valtavaa edistymistä, vakiintunutta se ei kaikilta osin ollut.

Frans Ferdinand Ahlmanin toimittama, vuonna 1872 ilmestynyt ruotsalais-suomalaisen sanakirjan toinen painos näyttää olleen kirjakielen kirjoitusasun vakiinnuttamisen kannalta tärkeä teos. Sanakirjan ensimmäinen painos oli julkaistu vuonna 1865, mutta sen jälkeen kirjakieli ja sen sanasto oli jo joiltakin osin muuttunut. Sanakirjaa piti siis muokata, ja Kielitieteellinen Osakunta osallistui uuden painoksen toimitusperiaatteiden miettimiseen (17.11.1869, Suomi II:10, 213–214; 22.12.1869, Suomi II:10, 220–223). Ahlman oli myös itse aktii-

vinen toimitusratkaisujen pohtimisessa. Osakunta, tai sen asettama komitea, oli yksimielisesti päättänyt muutamista kirjoitustapaan liittyvistä seikoista:

Oikokirjoituksen suhteen on se komitea, jonka Kielitieteellinen Osakunta tätä asiaa varten on asettanut, yksimielisesti päättänyt, että semmoiset sanat, joita vanhassa laitoksessa kirjoitetaan esm. *kulettaa, puheta, jären, järestys, vihoillinen, palkoillinen, elä*, nyky-ajan kirjoitustavan mukaan ovat kirjoitettavat *kuljettaa, puhjeta, järjen, järjestys, vihollinen, palkollinen, älä*. Samaten on komitea ollut yksimielinen siitä, että semmoiset, latinasta lainatut erittäinkin kieli-opilliset taidesanat, kuin *adjektivi, verbi* y. m. sopisi näin käyttää *i-* eikä *o-*päätteisinä. (17.11.1869, Suomi II:10, 213.)

Nämä päätökset toteutettiin sanakirjan uudessa painoksessa. Ahlman oli joutunut jo sanakirjansa ensimmäisessä painoksessa ratkomaan vierassanojen oikeinkirjoitukseen liittyviä ongelmia, sillä vakiintuneita sääntöjä vierasperäisten sanojen ortografiasta ei ollut olemassa (Rahko 2005, 104–124; ks. myös Pantermöller 2003).

Komitea pohti myös *komea, komia* -tyyppisten nominien ja karitiivi-adjektiivien oikeinkirjoitusta pääsemättä kuitenkaan yhteisymmärrykseen niiden kirjoittamisesta. Ahlmanin sanakirjan ensimmäisessä painoksessa nämä sanat olivat olleet nykysuomalaisessa asussa, esim. *korkea* ja *koroton*, ja enemmistön kannan mukaan niiden kirjoitustapa päätettiin pitää entisellään. Sen sijaan komitea olisi halunnut, että tiettyjen vartaloiden yhteydessä tekijännimijohdin olisi muotoa *-ia, -iä* eikä *-ija, -ijä* (17.11.1869, Suomi II:10, 213–214.) Ahlman ei kuitenkaan hyväksynyt tekijännimiä koskevaa sääntöehdotusta vaan antoi asiasta vastalauseensa seuraavassa Osakunnan kokouksessa. Komitean ehdotus olisi johtanut kahtalaisuuteen, tai oikeammin ylläpitänyt kirjakielessä esiintyvää kahtalaisuutta, tekijännimien kirjoittamisessa, sillä joidenkin vartaloiden yhteydessä johdin olisi *-ia, -iä* ja toisten vartaloiden yhteydessä *-ja, -jä*. Ahlman perusteli oman kantansa näin: ”Jos aina pannaan sama pääte osottamaan samaa käsitettä, niin se on paljaaksi selvyudeksi, joka jo ulkoapäinkin näkyy”. Lisäperusteena oli se, että ”päätetä *ja (jä)* rahvaskin kirjoituksissaan viljelee yhtä paljon, ellei enemmän kuin päätettä *ia (iä)*, puhumatta itse nykyajan kirjailijoista, joiden seassa *ja*-pääte kieltämättä on tavallisempi.” (1.12.1869, Suomi II:10, 217.) Uuteen painokseen tekijännimet tulivat Ahlmanin kannattamalla tavalla.

Komitea teki ehdotuksen myös yhdysmerkin käytöstä yhdyssanoissa. Yhdysmerkkiä oli 1800-luvun alkupuolella käytetty paljon, koska yhdyssanojen arveltiin muuten olevan liian vaikeaselkoisia (Häkkinen 1994, 500). Komitea ehdotti yhdysmerkin käytön vähentämistä todeten, että ”yhdysperäisissä sanoissa tavausmerkki olisi pois heitettävä paitsi missä sanan jälkimäinen polvi alkaa ääntiöllä taikka kolme sanaa on yhdeksi yhdistynyt taikka sana muutoin on peräti pitkänläntäinen tahi oudonlainen” (17.11.1869, Suomi II:10, 214). Yhdysmerkin käyttö näyttääkin vähentyneen Ahlmanin sanakirjan uudessa painoksessa.

Ruotsalais-suomalaisista sanakirjaa koskevat oikeinkirjoitusratkaisut eivät loppuneet tähän. Ahlman oli laatinut joukon täsmäkysymyksiä, joihin Osakunta

antoi vastauksensa (22.12.1869, Suomi II:10, 220–223). Seuraavassa asetelmassa on esimerkkejä Ahlmanin esittämistä kysymyksistä:

Ahlmanin kysymys	Osakunnan vastaus
– kirjoittaa vai kirjottaa?	”Katsottiin oikeammaksi pysyttää <i>i</i> -kirjainta kaikissa tällaisissa sanoissa, koska olisi vaikea eroittaa missä sitä olisi poisheittäminen.”
– hevonen vai hevoinen, kultanen vai kultainen?	”Päätettiin tehdä se eroitus, että diminutiveille pannaan päätteeksi <i>-nen</i> ja adjektiveille <i>-inen</i> .”
– <i>-kin</i> vai <i>-ki</i> ?	”Jälkiliitteeksi pantakoon <i>-kin</i> .”
– ensimmäinen vai ensimmäinen, viimeinen vai viimeinen?	”Kahdella <i>m</i> :lla kijoitettavat [!].”
– laji : lajin : lajia : lajit : lajeja vai lai : lain : lait : laia?	”Edellinen tapa parempi.”
– annappa vai annapa, ollakkaan vai ollakaan?	”Päätettiin ylipäänsä [!] kertoa kerake.”

Asetelma 1. Ahlmanin Osakunnalle esittämiä kysymyksiä ja Osakunnan antamia vastauksia.

Osa ratkaisuista vakiintui myöhemmin kirjakielen käytännöksi, osa ei. Ahlmanin esittämien kysymysten myötä Seurassa otettiin jälleen kantaa *otta-*, *oitta-*verbien kirjoittamiseen, ja yhteinen ratkaisu oli *i*:n säilyttäminen kaikissa tämäntyyppisissä verbeissä. (22.12.1869, Suomi II:10, 221–222.) Vastaavanlainen kantahan oli Seurassa esitetty jo aiemminkin (5.10.1864, Suomi II:4, 307–308). Kokouksessa luotiin myös *inen-* ja *nen-*johtimien välille työnjako, jossa *-nen* on deminutiivisubstantiivien ja *-inen* adjektiivien johdin (22.12.1869, Suomi II:10, 221). Näiden johdinten työnjako ei ollut Seurassa ensimmäistä kertaa esillä, sillä saman säännön olivat esittäneet jo Rothsten ja Godenhjelm antaessaan tutkijakunnan puolesta lausuntoa Viron satujen sanakirjan käsikirjoituksesta. Siinä todetaan: ”Diminutivejä ilmaantuu sanakirjassa paljon *inen* päätteellä. Tietysti moni näistä ensi katseessa näyttää puhtaalta adjektivilta. Selvyyden vuoksi olisi tämä kirjoitustapa hyljättävä, semminkin kun epävakaisuutta tähänkin kohtaan on tunkeutunut.” (8.1.1868, Suomi II:8, 451; ks. myös Häkkinen 1994, 503.)

Kollektiivi ei perustellut ratkaisujaan mitenkään erityisesti. Toisinaan todettiin, että toinen kirjoitusasu on toista parempi, mutta varsinaiset perustelut voidaan usein lukea Ahlmanin perusteellisista alustuksista. Hänellä on monenlaisia perusteluita näkemyksilleen. Monissa kohdin Ahlman mainitsee kysymyksensä taustaksi ja oman tulkintansa pohjaksi, että jokin ratkaisu on hyvä selvyyden vuoksi. Esimerkiksi *kaupunkeja*⁶- ja *papeille*-muotojen monikkovartalo on parempi kuin monikkomuotojen *kaupunkia*, *papille* yksikkövartalot, koska monikollinen vartalomuoto ”pitää monikon aina selvänä”. Ahlman vetosi

6. Vuoden 1865 sanakirjassa on muun muassa esimerkki *autioittaa maita ja kaupunkia* ”ödelägga länder och städer”.

myös levikkiin ja käytön yleisyyteen. Hän kannatti muun muassa muotoja *ajan* (*aika*-substantiivista) ja *pojan* (vrt. *reikä* : *reiän* ja *taika* : *taian*), koska useimmat kirjoittajat käyttivät näitä muotoja. (22.12.1869, Suomi II:10, 221–223.) Ratkaisut koskivat ennen kaikkea Ahlmanin sanakirjaa, ja siksi oli helppo tehdä yksinkertaisia periaatepäätöksiä. Hankalampaa olisi ollut päättää laajempaa kielenkäyttöä koskevista kysymyksistä, vaikka sanakirjan pohjalta tehdyt ratkaisut ovat voineet heijastua laajempaankin kielenkäyttöön.

Jotkin Seurassa puheeksi otetut oikeinkirjoitus- ja kielioppiseikat nostattivat laajaa Seuran ulkopuolellekin ulottunutta keskustelua ja polemiikkia. Yksi debateista koski komitatiivin edellä olevan adjektiiviattribuutin muotoa. Kielitieteellisessä Osakunnassa tehtiin nimittäin päätös, että adjektiiviattribuutin on komitatiivin edellä oltava aina instruktiivin kaltaisessa, lyhennytyssä muodossa: *kaikin joukkoinensa*. (31.3.1869, Suomi II:8, 511.) Ahlqvist tarttui tähän päätökseen ja ruoti asiaa vastaperustamassaan Kieletär-lehdessä (1871, 37–40). Ahlqvist oli eri linjoilla kuin Kielitieteellinen Osakunta ja sen esimies A. W. Ingman, ja asia oli useaan otteeseen esillä varsinkin Kielettäressä (ks. tarkemmin Kohtamäki 1956, 124–125).

Vieraskielisten ja myös suomenkielisten erisnimien oikeinkirjoitusta jouduttiin käsittelemään toistuvasti tutkijakunnan lausunnoissa, sillä Seurassa oli käsiteltävänä useiden historian ja maantieteen oppikirjojen käsikirjoituksia. Kovin vahvaa pyrkimystä sääntöjen luomiseen ei näytä olleen, sillä lausunnoissa lähinnä tuotiin esiin se epäjohdonmukaisuus ja kirjavuus, mikä nimien kirjoittamisessa vallitsi. (6.6.1860, Suomi II:1, 268–269; 22.5.1861, Suomi II:2, 184–185; 16.3.1863, Suomi II:2, 335–336; 5.10.1864, Suomi II:4, 308; 3.5.1865, Suomi II:5, 287; 4.4.1866, Suomi II:7, 333; ks. myös Paikkala 2004). Nimien taivuttamiseen liittyvä kiinnostava yksityiskohta löytyy ruotsalais-suomalaisen sanakirjan toimitusohjeista, jotka Ahlqvist oli laatinut tutkijakunnan puolesta. Niissä ehdotetaan, että sanakirjan lopussa olisi pitäjänluettelo, jossa mainitaan, taipuuko paikannimi sisä- vai ulkopaikallissijoissa (3.12.1862, Suomi II:2, 289). Tällainen luettelo liitettiinkin sanakirjan loppuun.

Latinan- ja kreikankielisten nimien oikeinkirjoitusta kuitenkin pyrittiin säätelemään, ja pöytäkirjoissa onkin sivumääräisesti eniten juuri historiallisten nimien oikeinkirjoitusta koskevaa pohdintaa. Aiheesta oli annettu epämääräinen ohje jo vuonna 1857:

Bestämmandet af de främmande [latinska och grekiska] namnens ändelser i Finskan i afseende å deklination, måste ock lemnas åt lexikografens eget skön, emedan några reglor svårligen kunna på förhand uppgöras som blefve fullt tillämpliga på alla möjliga namn. **Ett godt öra för Finskans välljud** blir i alla fall den bästa ledaren i denna del. (4.11.1857, Suomi 1857, 277; lihavointi kirjoittajan.)

Kun Seuran arvioitavaksi oli vuonna 1864 tullut Gruben historiallisten kertomusten ensimmäisen osan suomennos, havaittiin, ettei klassillisten kielten erisnimien kirjoittamista voitu enää tehdä pelkästään korvakuulolta. Niinpä Seuran

silloinen sihteeri August Ahlqvist laati nimien oikeinkirjoituksesta 17-kohtaisen sääntöehdotuksen, jossa oli kaksi perusideaa: 1) ”kukin nimi on kirjoitettava omakielisellä tavallansa”, 2) ”muinais-kielisiä nimiä kirjoittaessa tulee niiden oikeata vartaloa suojella niin paljon kuin mahdollista on” (5.1.1864, Suomi II:3, 285–290). Rothsten laati tutkijakunnan nimissä sääntöehdotuksesta pitkän ja kärkevän vastineen, joka tiivistyi kahteen pääsääntöön: ”Ensimmäinen, jo usein mainittu, kuuluu: Järjellistä kohtuutta noudattamalla Kreikan omaiset nimet Suomessa kirjoitettakoon Kreikan tavalla, Latinan omaiset Latinan tavalla. Toinen kuuluu: Kreikan ja Latinan nimien taivuttelemisessa niitten Nominativus olkoon päämäärääjänä.” (3.2.1864, Suomi II:3, 301–319.) Ehdotusten olennainen ero oli siinä, käytetäänkö taivutusmuotojen pohjana kreikan ja latinan sanojen vartaloa vai niiden nominatiivimuotoa. Yksityiskohtaisia sääntöjä tutkijakunta piti Rothstenin mukaan joutavina: ”Tyyskän tyyskät määräykset Tutkiokunnan mielestä ovat joutavat. Kyllä *tapa* kuopat vähitellen tasoittelee, jahka järjellistä pääsuuntaa astutaan.” (Mp.) Rothstenin lausunnon mukaan tutkijakunta oli ehdotuksessaan yksimielinen, mutta Seura ei tehnyt asiassa ohjeistavaa päätöstä vaan jätti riidanalaiden seikkojen ratkaisemisen teoksen toimituskunnan harkinnan varaan (17.2.1864, Suomi II:3, 321–332; aiheesta myös Rothstenin huomautus latinalais-suomalaiseen sanakirjaan liittyen 6.12.1876, Suomi II:13, 265; ks. myös Niinivaara 1931, 23–24 ja Kohtamäki 1956, 92, 386). Kreikkalaisten ja roomalaisten nimien kirjoittamiseen palattiin vielä Seuran 50-vuotisjuhla-kokouksessa, jolloin asiasta käytiin jälleen vilkasta keskustelua mihinkään lopputulokseen kuitenkaan tulematta. (1.7.1881, Suomi II:15, 181–188).

Seuran 50-vuotisjuhla-kokouksessa oli tarkoitus keskustella useista oikeinkirjoitusta sekä muoto- ja johto-oppia koskevista kysymyksistä.⁷ Jo ensimmäisen, vierassanojen oikeinkirjoitusta koskevan, kysymyksen käsittely vei kuitenkin niin paljon aikaa, että muista aiheista ei ehditty kunnolla keskustella. (1.7.1881, Suomi II:15, 167–188.) Asiasta haluttiin sorvata jonkinlainen yhteinen kanta. Keskustelun puheenjohtaja Julius Krohn oli jo ehtinyt päättää keskustelun todeten, että ”ei – – liene tarkoitettu minkään päätöksen tekemistä” ja että ”eipä näitä tämmöisiä seikkoja muka [!] äänestämällä ratkaista”. Aiheesta alustanut Ahlman kuitenkin tahtoi äänestystä ja päätöstä ja toivoi, että vähemmistö alistuisi enemmistön mielipiteeseen. Ahlmanin ehdotus sai kannatusta, vaikka harva uskoi päätöksen sitovuuteen. Siispä kokousväki äänesti kysymyksestä ”onko vieraita sanoja Suomen kieleen otettaissa foneetinen, äänteen-mukainen kirjoitustapa noudatettava?” Ja siihen suostuttiin yksimielisesti 30 äänellä. (1.7.1881, Suomi II:15, 180–181.) Muita yhteisiä kannanottoja ei sitten pystyttykään muodostamaan. Ehdittiin sentään käydä keskustelu aiheesta ”Mitenkä on murtolukuja taivuttaminen?”, mutta siinä asiassa keskustelijoiden ”mielipiteet – – hajaantuivat moniaallen eikä mihinkään yhteiseen päätökseen voitu tulla”. (2.7.1881, Suomi II:15, 206–211.)

7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhla-kokouksen Kieliopillisessa Osastossa oli tarkoitus keskustella 17 kysymyksestä, joista viisi oli oikeinkirjoitukseen liittyviä. Keskusteltaviksi aiotut aiheet ovat liitteessä I. Kokouksessa ehdittiin keskustella vain osasta kysymyksiä, ja kielen normittamisen kannalta juhla-kokouksen anti jäi vähäiseksi. Kokonaan keskustelematta jäivät kysymykset 2, 3, 5, 14, 16 ja 17.

Voiko Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielenohjailutyötä oikeinkirjoituskysymyksissä sitten nimittää kollektiiviseksi, yhteiseen harkintaan tukeutuvaksi kielenhuolloksi? Mielestäni voi. Käsikirjoituksia koskevat lausunnot on annettu tutkijakuntien eli kollektiivien nimissä. Lausunnot on toki yleensä kirjoittanut tutkijakunnan puolesta yksi tutkijakunnan jäsen, ja näin lausuntoihin on voinut kirjautua yksittäisten kielimiesten omia mielipiteitä. Lausunnot eivät kuitenkaan yleensä pöytäkirjamerkintöjen perusteella näytä synnyttäneen kiihvaita mielipiteenvaihtoja, joten useimpien ratkaisujen taustalla on hyvinkin voinut olla tutkijakunnan laaja kannatus. Joskus se tulee eksplisiittisesti näkyviin ilmaisuissa, kuten ”näistä arvelisimme”, ”Tutkiokunta kehoittaa”, Toimikunta on havainnut”, ”Osakunnan mielestä” jne. Seurassa tehtiin siis kollektiivisia kielenohjailuratkaisuja. Kenties voimakkain yhteinen päätös kohdistui Volmari Kilpisen toistuvasti ehdottamaan venykekirjoitukseen (ks. kirjoitustavasta esim. Pulkkinen 1972, 34), johon Seuralla oli ehdoton, vastustava kanta: ”teos – – on kirjoitettu pitennys-merkeillä eli venykkeillä, jota kirjoitus-laatua Seura ei hyväksy” (2.9.1863, Suomi II:3, 261).

Syntaksin sääntöjä

Ystävällisesti kehoittaa Tutkiokunta nuoria suomentajiamme enemmän huolta pitämään sen pu’un suomalaisuudesta, johon he käännettävän kirjan ajatuksia rakentavat. Menkööt jo ohitse ne ajat, joina Suomen on ollut kaikenlaisten muukalaiskielten luontoa myöden mukaantuminen. (16.3.1864, Suomi II:3, 355.)

Tällaiset lausunnot, joissa kiinnitetään huomiota kielellisiin muukalaisuuksiin ovat hyvin tavallisia aineistossani. Vieraiden kielten vaikutus näkyi selvimmin lauseopissa, sillä käännösten yhteydessä teksteihin pujahti helposti epäsuomalaisia lauserakenteita. Svetisismeistä, kuten prefiksiverbien käytöstä, mainitaan muutama otteeseen 1850-luvulla annetuissa lausunnoissa ja jälleen 1870-luvulla, jolloin lauseoppiin alettiin Seurassa kiinnittää myös tutkimuksellisesti enemmän huomiota. (3.2.1858, Suomi 1857, 288; 7.12.1859, Suomi 1859, 309, 314; 8.1.1873, Suomi II:12, 137; muita huomautuksia epäsuomalaisista lauseista 3.5.1865, Suomi II:5, 287; 2.5.1866, Suomi II:7, 340; 17.10.1866, Suomi II:7, 356–357.)

Yksi keskustelua aiheuttaneista rakenteista oli ablatiiviagentti, joka jakoi Seuran kielimiesten mielipiteet. Rothsten kannatti ablatiiviagentin käyttöä. Vertaillessaan Europæuksen sanakirjaa (1853) ja uutta ruotsalais-suomalaisen sanakirjan käsikirjoitusta hän oli kiinnittänyt huomiota siihen, että Ahlman oli poistanut tekstistä Europæuksen sanakirjassa olleen ablatiiviagentin. Rothsten ihmetteli paheksuen, miksei ”entinen oikia lause – – ole saanut olla rauhassa. Skapad af fadren on Europæus suomeksi kääntänyt: *isältä luotu*. Nyt lause kuuluu: *isän luoma*, juuri kun Suomen kielellä ei koskaan olisi lupa sanoa: *isältä luotu*. Tuohon jyrkkään päätökseen ablativin sopimattomuudesta passivin parissa kaikissa kohden, tuohon harva suostunee.” (3.6.1863, Suomi II:3, 251.)

Aihetta käsiteltiin yhteisellä joukolla Seuran 50-vuotisjuhlakokouksessa, jossa pohdittiin, onko joskus luvallista käyttää ablatiivia passiivin kanssa. Kokousväki ei antanut selvää yhteistä kannanottoa, mutta oikeastaan kaikki keskusteluun osallistuneet olivat sitä mieltä, ettei ablatiiviagentti kuulu suomen kieleen. Rothsten ei osallistunut keskusteluun. Puheenvuoroissa vedottiin kansankieleen, jossa ablatiiviagenttia ei esiinny, paitsi ehkä ruotsin kielen vaikutuksesta. (2.7.1881, Suomi II:15, 230–232.)

Varsinainen lauseopillisten probleemojen ratkominen tapahtui Kielitieteellisessä Osakunnassa, jonka kokouksissa keskusteltiin monista sellaisista lauseopillisista aiheista, joista ei vielä ollut olemassa normia. Varsinkin infinitiivimuotojen syntaksi oli vielä monella tapaa epäselvää. Kielitieteellisellä Osakunnalla on ollut selvää pyrkimystä yhteisesti hyväksytyjen normien luomiseen, vaikka Osakuntaa ei ollutkaan koottu ”kielilautakunnaksi” vaan sen tarkoituksena oli kielitieteellisen tutkimuksen edistäminen. Pöytäkirjoista voi päätellä, että Osakunnan toimintatavoissa oli yhtäläisyyksiä nykyisen kielilautakunnan toiminnan (ks. esim. Rintala 2000, 22) kanssa, sillä ratkaisuihin pyrittiin nojautumaan todelliseen kielenkäyttöön. Aineistoon ja kansankieleen vedottiin myös niissä keskusteluissa, joita Seuran 50-vuotisjuhlakokouksessa käytiin. Kovin usein Kielitieteellisessä Osakunnassa ei kielenkäyttökysymyksistä keskusteltu, mutta Osakunnan esimies A. W. Ingman otti pari kertaa käsiteltäväksi ison joukon kielenohjailuun liittyviä kysymyksiä.

Osakunta pystyi antamaan joistakin kysymyksistä yhteisen päätöksen. Se muun muassa päätti, että *ei*-sanaa ei saa partikkelimaisesti liittää verbin infinitiivimuotoihin (esim. *sanoo ei tekevänsä*). Tällainen käyttö oli pöytäkirjamerkinän perusteella yleistynyt, mutta sen karttamista perusteltiin sillä, että tällaiset tapaukset ”eivät ilmaannu kansan puheessa eivätkä muutenkaan puheen selvyyden vuoksi ole tarpeellisia”. (31.3.1869, Suomi II:8, 510; ks. myös Häkkinen 1994, 305–306, 481.) Osakunta oli myös sitä mieltä, että ”epäsuomalaisen” *ilman että*-rakenteen käyttö on ”kokonaan hyljättävä” (31.3.1869, Suomi II:8, 511). Lisäksi Osakunta hylkäsi yksimielisesti *eikö*-sanana käytön seuraavanlaisissa huudahduslauseissa: ”miten ihana eikö luonto ole!” (24.11.1869, Suomi II:8, 520–521). Osakunnassa pohdittiin myös Europaeuksen alustuksen ”Muutamia temppuja nykyisen suomalaisen kirjakielen sananpanotavassa” pohjalta subjektin ja predikaatin järjestystä sivulauseissa. Europaeus totesi kirjoituksessaan, että

suomalainen näettesen, melkein aina panee pääsanana [= subjektin] jälkisanan [= predikaatin] edelle eikä takaperin, niinkuin niitä ruotsin ja saksan kielen mukaan suomen kirjakielessä hyvin tavallisesti on ruvettu käyttämään. Olkoon tässä esimerkiksi sanottava, että jälkilause ei ollenkaan ole suomen kielen mukaan jälkilause, jos siinä pääsana ei ole jälkisanan edellä ja jos siinä alkusanana ei ole jälkilauseen osoitussanaa *niin*.

Rothsten vastusti näin yksioikoista näkökantaa sanoen, että ”kieli sillä tavoin tulisi kovin ykstoikkoiseksi ja ikävyyttäväksi”. Useimmat läsnäolijat asettuivatkin Rothstenin kannalle eli ”subjektin aseman suhteen jälkilauseessa voipi

seurata molempia tapoja: panna subjekti predikatın edelle tai jälkeen aina sen mukaan kuinka lause kulloinkin vaatii”. (30.9.1871, Suomi II:10, 313–315; Europaeus palasi asiaan vielä seuraavassa kokouksessa 28.10.1871, Suomi II:10, 315–316; ks. myös Häkkinen 1994, 472–474.)

Osakunta ei sen sijaan päässyt yksimielisyyteen esimerkiksi possessiivisuffiksın käytöstä attribuuttina olevan agenttipartisiipin yhteydessä. Esimiehen mukaan possessiivisuffiksi pitäisi liittää pääsanana olevaan substantiiviin (*minun toimittama kirjani*; eikä *minun toimittamani kirja*), mutta Osakunnan jäsenet eivät olleet asiasta yksimielisiä. (31.3.1869, Suomi I:8, 511.) Osakunta ei pystynyt myöskään ratkaisemaan essiivin käyttöä koskevaa kysymystä, onko oikein käyttää essiiviä sellaisissa lauseissa kuin ”kehoitti häntä pappina virastansa ottamaan vaaria” (24.11.1869, Suomi II:8, 520). A. W. Ingmanin johdolla pohdittiin myös, milloin voidaan käyttää itämurteisia monikollisia persoonapronominin objektimuotoja *meidät*, *teidät*, *heidät*. Ingmanin käsityksen mukaan näitä muotoja käytettiin teksteissä usein väärin, ja hän olisi halunnut, että kirjakielessä käytettäisiin vielä ”länsisuomen mukaan ”hänen”-asemoa kokonaisobjektinä [!]”. Asiasta keskusteltiin ”mihinkään varmaan päätökseen kuitenkaan tulematta”. (30.9.1871, Suomi II:10, 319–320.) Pitkällisen, Seuran ulkopuolellekin levinneen kiistan aiheutti Ingmanin pohdinta, voiko kielto sanaa *ei* tietyissä yhteyksissä käyttää taipumattomana (31.3.1869, Suomi II:8, 510; 30.9.1871, Suomi II:10, 316–319; 1.7.1881, Suomi II:15, 192–205; ks. myös Laitinen 2004).

Infinitiivikysymykset koskivat ensimmäisen infinitiivin käyttöä. Ensimmäisen infinitiivin translatiivin käytöstä arveltiin, ”että tähän muotoon liitetty suffixi aina tarkoittaa lauseen subjektiä, vaan ei milloinkaan sen objektiä, eikä allatiivia [= adverbialia] muussa tapauksessa, kuin jos ei mitään määräyssanoja ole lisätty tähän substantivi-muotoon [= infinitiivimuotoon]”. Tämän normin perusteella on väärin sanoa *hän antoi hänelle monta palveliata heidän tehdäkensä, mitä hän käski* tai *hän antoi sinulle käskyn tehdäkseen sen jälkeen*. Sen sijaan lauseet *hän antoi sinulle kirjan lukeakses* ja *hän lukee kirjaa siitä viisastuaksensa* ovat säännön mukaan oikein. Osakunnan mukaan ensimmäisen infinitiivin translatiivin ja siihen liittyvän possessiivisuffiksın käyttö passiivilauseissa on myös oikein. Silloin possessiivisuffiksi usein tarkoittaa lauseen loogista subjektiä, esim. *tuotiin paljo leipää syödäksemme, tehtiin ahkerasti työtä päästäksensä varemmin pois*. (24.11.1869, Suomi II:8, 520; infinitiiveistä myös 30.9.1871, Suomi II:10, 315.)

Myös Seuran 50-vuotisjuhlakokouksessa oli esillä monia lauseoppiin liittyviä aiheita. Pohdittiin esimerkiksi, mitä sääntöjä infinitiivien objektit noudattavat ja voiko transitiiiverbin subjekti olla joskus partitiivissa (1.7.1881, Suomi II:15, 188–192; 2.7.1881, Suomi II:15, 222–226). Keskustelu oli vilkasta, ja pöytäkirjamerkintöjen perusteella erityisen aktiivisia näyttävät olleen maisteri Hahnsson, tohtori Jahnsson, lehtori Godenhjelm ja professori Petersen. Pöytäkirjoissa vilahtavat myös muiden muassa nimet kielentutkija Europaeus, tohtori Genetz, herra Blåfield, ylioppilas Lönnbohm, maisteri Porkka, lehtori Krohn ja herra Setälä. Nimekkäästä keskustelijajoukosta huolimatta varsinaisiin ratkaisuihin keskusteluissa ei kuitenkaan päästy.

Lopuksi

Olen edellä esitellyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjoihin vuosina 1856–1881 kirjattuja oikeinkirjoitusta ja lauseoppia koskevia merkintöjä. Seuralla on 1800-luvulla ollut tärkeä rooli kirjakielen kehittämisessä ja kielenohjailussa (ks. myös Häkkinen 2008, 80). Kirjoitusasua koskevat kysymykset ovat saaneet paljon huomiota, koska Seura julkaisi paljon kirjallisuutta ja oli tarkka painotuotteidensa kieliasusta. Monia ortografisia ratkaisuja on pohdittu sanakirjojen toimittamisen yhteydessä. Seurassa pystyttiin muodostamaan toisinaan yhteisiä kannanottoja, mutta harvinaista ei ollut sekään, että keskustelijat olivat eri mieltä asioista ja että yhteinen kanta jäi muodostamatta. Yhteisissä pohdintoissa joidenkin seuran jäsenten rooli näyttää olleen erityisen suuri. Kielenohjailukysymyksissä usein ja keskeisten kysymysten yhteydessä esiin nousevia nimiä ovat Frans Ferdinand Ahlman, F. W. Rothsten ja August Ahlqvist.

Näen Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa harjoitetun toiminnan kollektiivisena, yhteiseen harkintaan perustuvana kielenohjailuna. Seurassa tehty sanasto- ja termityö sekä laki- ja virkakielen kehittämistyö jäivät tässä artikkelissa tarkastelun ulkopuolelle, mutta olisivat antaneet lisäesimerkkejä Seurassa tehdystä yhteistyöstä. Lisäksi terminologioiden kehittäminen yhdistää vanhaa ja nykyistä kielenohjailua, sillä molemmissa termityö on tärkeällä sijalla.

Oliko Seuralla sitten niin paljon arvovaltaa, että se olisi voinut määrätä kirjoittajat kirjoittamaan tietyllä tavalla, kuten alun Genetz-sitaatissa kysytään? Tuskinpa. Seuran 50-vuotisjuhlakokouksessa äänestettiin vierassanojen oikeinkirjoituksesta, mutta äänestykseen osallistuneet eivät itsekään uskoneet päätöksen sitovuuteen. Tuskin kirjoitetut lausunnot ja käydyt keskustelut kuitenkaan turhiakaan olivat. Ne olivat osa moniaalla versonutta kielenkehittämistyötä, jonka ansiosta Arvid Genetz saattoi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa todeta, että kirjakieli oli hyvin vakiintunutta oikeinkirjoitus-, äänne- ja taivutusopin sekä sananmuodostuksen osalta (Genetz 1900, 381).

Lähteet

Aineslähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset v. 1856–1881.

(Vuosina 1856–1858 nimellä Finska litteratur-sällskapetets förhandlingar ja vuosina 1858–1861 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemiset.)

Julkaistu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Suomi-kirjan numeroissa:

1856, 253–288; 1857, 267–304; 1858, 361–400; 1859, 293–326; II:1, 259–306; II:2, 163–244, 245–339; II:3, 237–357; II:4, 273–356; II:5, 271–365; II:7, 331–394; II:8, 409–484; II:9, 391–463; II:10, 177–252; II:11, 263–360; II:12, 1–96, 97–173, 175–228, 229–302; II:13, 167–221, 222–304, 305–373, 375–468; II:14, 297–510; II:16, 351–555.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kielitieteellisen Osakunnan keskustelut v. 1868–1872. Julkaistu Suomi-kirjan numeroissa: II:8, 485–526; II:10, 253–343.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran viisikymmenvuotinen juhla Kesäkuun 30 – Heinäkuun 2 pp. 1881. Julkaistu Suomi-kirjan numerossa: II:15, 139–437.

Muut lähteet

- Ahlqvist, August 1871: Komitativus- eli Seura-sijasta. – *Kieletär. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta*. Toimittanut Aug. Ahlqvist. 1. Vihko, 37–40. J. C. Frenckell ja Poika, Helsinki.
- Genetz, Arvid 1900: Katsaus suomen kielen käytäntöön vuosisadan lopussa. Esitelmä Suomen Tiedeseuran vuosijuhlassa 29 p. huhtik. 1900. – *Öfversigt af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar XLII. 1899–1900*. Helsingfors.
- Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki–Juva.
- 2003: Suomettaren pojat. – Kurki, Tommi – Laine, Päivi – Lampinen, Arja (toim.): *Suomettaren helmoista. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä*, 13–43. Kirja-Aurora, Turku
- 2008: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 78. Turku.
- Ikola, Osmo 1965: Suomen kielen kehityskaudet. – *Sananjalka* 7, 32–40. Suomen Kielen Seura, Turku.
- Kalliokoski, Eija – Pokela, Kristiina 2004: *Puristien suomesta moniarvoiseen kieleen. Oikeakielisyyden, kielenohjailun ja -huollon periaatteita ja käytäntöä nykysuomen alusta kolmannelle vuosituhatvuoletalle*. Esipuhe ja toim. Antero Niemikorpi. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 110. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- Kohtamäki, Ilmari 1956: *August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. Helsinki.
- Kolehmainen, Taru 2010: Ensimmäinen kielilautakunta. – *Kielikello* 3/2010, 26–29. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Krohn, Kaarle 1931: Toimihenkilöt ja toiminnan puitteet. – *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Viides jakso, 12:s osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laitinen, Lea 2004: Kieltosana ja kieletär. Yhden kielikiistan kulku ja ideologiat. – Huumo, Katja – Laitinen, Lea – Paloposki, Outi (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*, 177–222. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 1993: *Kirjasuomen kehitys*. 3. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

- NIINIVAARA, MARTTI 1931: Kielen tutkimus ja viljely. – *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Viides jakso, 12:s osa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004: Kotoista vai kansainvälistä? Keskustelu ulkomaisista nimistä 1800-luvun lehdistössä. – Huumo, Katja – Laitinen, Lea – Paloposki, Outi (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*, 73–135. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PANTERMÖLLER, MARKO 2003: *Zur orthographischen Integration von Fremdwörtern im Finnischen*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 60. Harrassowitz in Kommission, Wiesbaden.
- 2010: Marginaalisija kielen suunnittelun fokuksessa – 1800-luvulla käyty keskustelu abessiivin päättevarianteista. – Saarinen, Sirkka – Siitonen, Kirsti – Vaittinen, Tanja (toim.): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*, 65–80. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- PIEHL, AINO 1996: Oikeakielisyyttä ja kielen käytäntöä Virittäjässä. – *Virittäjä* 100, 490–503. Kotikielen Seura, Helsinki.
- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakielen sekä tekstinäytteitä*. Tietolipas 72. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RAHKO, HANNA 2005: *Frans Ferdinand Ahlmanin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan (1865) suomen kieleen lainaamien vierassanojen ensiesiintymät*. Pro gradu -tutkielma. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto.
- RINTALA, PÄIVI 1992: Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34, 47–68. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 2000: Oikeakielisyydestä kielenhuoltoon. – *Kielikello* 1/2000, 19–23. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SAJAVAARA, PAULA 1980: Kielenohjailu. – Sajavaara, Kari (toim.): *Soveltava kielitiede*, 55–77. Gaudeamus, Helsinki.
- SULKUNEN, IRMA 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 952. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tanja Vaittinen

Suomen kieli

Fennicum

20014 Turun yliopisto

tanja.vaittinen[at]utu.fi

Liite 1. (Suomi II:14, 495–497)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Juhlakokous
Kesäk. 30–Heinäk. 2 pp. 1881.

Esitelmää ja Keskustelu-aineita.

--

II. Suomen kielioppia ja runous-oppia.

A. Oikeinkirjoitusta sekä muoto- ja johto-oppia koskevia kysymyksiä.

1. Kun meillä vieraista kielistä lainattujen sanain oikeinkirjoituksessa nykyään seurataan eri tapoja ja myöskin muukalaisten ominaisnimien taivutustavasta on eri mieliä, mutta yhtämukaisuus näissä kohdin tietysti on suotava, niin kysytään: a) mitä yleisiä sääntöjä on Suomen kielessä noudatettava muukalaisten sanain ortografian suhteen, ja b) kuinka ovat vieraat nomina propria taivutettavat?

2. Milloin on yhdysperäisissä sanoissa a) edellinen yhdysosa pantava nominatiiviin, milloin genitiiviin, ja b) missä tapauksissa on tavausmerkki käytettävä eri yhdys-osain välissä?

3. Mitkä erityisheitat oikeinkirjoituksessa ovat vielä vakaantumattomia, ja kuinka ne olisivat vakautettavat?

4. Mitenkä on murtolukuja taivuttaminen?

5. Onko passivin perfektin ja plusquamperfektin apuverbi käytettävä aktiivi- vai passivi-muodossa?

B. Lauseopillisia kysymyksiä.

6. Saako transitivi-verbin subjekti koskaan olla partitivissa?

7. Milloinka predikati-sana on pantava nominatiiviin, milloin partitiiviin?

8. Jos pronomini Te tarkoittaa yhtä henkilöä, onko silloin perfektinen ja plusquamperfektinen predikati pantava monikkoon vai yksikköön? Ja jos relativisessa lauseessa relatiivi-pronomini tarkoittaa ensimmäisen tahi toisen personan pronominia, mihinkä personaan on predikati pantava?

9. Mitä sääntöjä noudattaa verbin substantivi-muotojen objekti? Milloin tulee I–V:nen infinitivin jälkeen käyttää kokonais-, milloin osannais-objektia, ja milloin edellinen on pantava nominativiin, milloin akkusativiin?

10. Noudattavatko ”objektin-kaltaiset määräykset” samoja sääntöjä kuin objekti? Eikö kieltolauseessa saa olla ajanmääräystä akkusativissa tai nominativissa?

11. Saako kieltosanaa käyttää adverbina ja milloin?

12. Onko ablativin käyttäminen passivin kanssa (n. s. agentti) joskus luvallista?

13. Mihinkä muotoon on substantiviin liitetty verbin infinitivi-muoto pantava?

C. Runous-opillisia kysymyksiä.

14. Pitäisikö nyky-ajan korolle perustetuissa runomitoissa antaa laajuudelle enemmän sijaa, kuin mitä sille viime aikoina on annettu?

15. Kuinka ovat tärkeimmät antiikiset runomitat suomeksi mukailtavat?

D. Yleisiä kysymyksiä.

16. Mihin määrään ja millä tavalla sopii lainasanoja käyttää Suomen kielessä?

17. Ovatko alkuperäisesti vieraskieliset lausetavat ehdottomasti hylättävät? Ellei, missä määrässä niitä saa käyttää?